

NOGET OM POSITIONSVERBERNE
LIGGE, STÅ OG SIDDE
I DANSK OG POLSK

ANDRZEJ SZUBERT

Adam Mickiewicz University, Poznań

Jeg har fået ideen og inspirationen til at forsøge at sammenligne de rumlige forhold mellem polsk og dansk i en artikel skrevet af Erik Hansen (1974), hvor han redegør for de rumlige forhold og systematiserer brugen af tre positionsverber *ligge*, *stå* og *sidde* på baggrund af opfattelsen af rummet.

Han beskriver brugen af de nævnte positionsverber og redegør for opfattelsen af, hvad der kan *stå*, *sidde* eller *ligge*. Han skriver om, hvordan man i dansk bruger de nævnte verber til at beskrive placering af ting, dyr og mennesker i forhold til deres underlag eller baggrund. Jeg vil her også nævne andre eksempler på brugen af *ligge*, *stå* og *sidde* (fx abstrakter og andre rumlige forhold), som i deres væsen ikke er fysiske. I sin artikel nævner E. Hansen nogle faktorer, som er afgørende for brugen af de nævnte verber. Jeg vil her gå ud fra selve verberne og beskrive ligheder og forskelle i brugen af de tre positionsverber.

SÅ LÆNGE VERDEN STÅR, ...

Dette verbum betegner situationer, hvor en tings eller et væsens højde som regel overstiger bredden. Det er den første faktor forbundet med en tings form. Genstandene kan være høje, lave eller flade. De høje ting, dvs. sådanne, som er "... længere på den lodrette end på den vandrette led." (E. Hansen 2001:142), *står*, og dette gælder i både dansk og polsk. Her er der tale om genstande, som i matematik kaldes legemer, dvs. tredimensionale figurer. Det kan fx være en cylinder eller en klods. En genstand kan også være lav, og dette betyder, at både en tilsvarende cylinder og klods kan være placeret således (lagt på siden), at den er bredere end den er høj, og i så fald *ligger* den.

Hvis en bog står på højkant, så *står* den, men den kan også blive lagt, så bredden overstiger højden, og så *ligger* den, lige som en cd eller et tæppe, en avis eller en seddel.

Genstande som kegler og pyramider *står* i dansk, uanset om de er højere end de er brede, eller bredere end de er høje. Dette ligner brugen i polsk. En cylinder, der er bredere end de er høj, *står* i både dansk og polsk. Et særligt eksempel af en cylinder er en puck, som jo er en cylinder, men den *ligger* i både polsk dansk.

Et særligt tilfælde er en terning (kubus) eller en kugle. Siderne på en ternings kanter er lige, og en kugle (hvor alle punkterne på kuglen har samme afstand (radius) fra kuglens centrum) er også symmetrisk på alle plan. De *ligger* både i dansk og polsk. I overført betydning gælder reglen ikke på samme måde, for selv om verden er kugleformet, så er den for stor til, at man vil kunne lægge den på noget, så man siger i det fraseologiske udtryk ”så længe verden *står* ...”.

I dansk *står* genstande, som kan forestilles som beholdere med åbningen opad (ibidem:143), og det kan være en cigarkasse, et æskebæger eller også en tallerken. I polsk gælder det ligesådan, bort set fra at en tallerken både kan *ligge* eller *stå* på bordet, selv om man nok ville være mere tilbøjelig til at bruge verbet *stå*. De følgende eksempler viser brugen af verbet *stå* i denne forbindelse. L. J. Kern skriver: ”Ferdynand rzucił dyskretnie okiem na talerz stojący przed starszym panem” (L. J. Kern, 2003). J. Brzechwa (2003) skriver et helt digt om det. Her citeres kun begyndelsen af den:

Kto zgłębi z was, jak należy,
Czy talerz stoi, czy leży?

Odrzecz stół: – Drodzy moi,
Kto nie ma nóg, ten nie stoi.

Urażać nie chcę talerzy,
Lecz talerz na stole leży.

Zawołała karafka: – Ależ,
Ja nie wiem, czy stoi talerz,

Znam za to zwyczaj swoje:
Choć nie mam nóg, jednak stoję!

... (2003:107).

Her *står* det klart, at en tallerken *står* og ikke *ligger*, men brugen i polsk er ikke konsekvent, for man kan både *stille* og *lægge* en tallerken på bordet.

En pakke cigaretter eller en æske tændstikker kan også *stå* på bordet, hvis de er placeret med åbningen opad, men normalt *ligger* de i begge sprog. Træer *står* i både dansk og polsk, medmindre de er fældet og *ligger* klare til afhentning.

En kuffert kan både *stå*, hvis håndtaget er rettet opad, eller *ligge*, hvis den er lagt på sin største side, således at håndtaget er rettet til en af siderne.

I polsk *står* Eiffeltårnet i Paris, og det gælder også for det skæve tårn i Pisa, mens de efter reglen om geografiske placeringer, uanset om genstandene er høje, lave eller flade, *ligger* i dansk (E. Hansen 2001:145).

Man kan dog sige, at genstande eller væsner som regel *står*, når de er højere, end de er brede.

Mennesker og dyr, som har ben, kan både *stå*, *sidde* og *ligge*, afhængigt af om de bruger ben, bagdelen eller en af siderne, i begge sprog, fx

Hesten *står* i stalden.

Soldaten *står* ved porten.

Drengen *står* ikke opret.

Søren *står* bag Lise.

I går *stod* vi i kø i to timer.

Men man kan trods alt godt *stå* på hænder i begge sprog. I overført betydning kan man '*stå* på egne ben' og være uafhængig af andre (sml. 'stać na własnych nogach').

I dansk *står* man på ski, mens man i polsk *kører* på ski, hvilket viser forskellen for opfattelsen af referencepunktet mellem mennesket, skiene og jorden. I dansk er man statisk over for skiene, så derfor *står* man på ski, mens man i polsk betragter sig selv og skiene som en helhed, som er i bevægelse i forhold til jorden, så af den grund *kører* man. I polsk *kører* man også på skøjter, men man i dansk *løber* på dem.

Genstande kan også have "ben", eller nogle enkelte af dem kan også have "hjul", og de *står* normalt, fx

'min bil *står* i garagen'.

Med køretøjer er der trods alt en lille forskel, for man bruger verbet *stå* i polsk i sætningen

'Stoimy (samochodem) we wjeździe',

mens det hedder på dansk

'Vi holder (med bilen) i indkørslen'.

Et andet eksempel: 'pociąg stoi tu już 2 godziny' – 'toget har holdt her i 2 timer'.

Stolene *står* normalt ved bordet, og en lampe *står* på det, ligesom et birke-træ *står* i havens hjørne.

I dansk *står* en dør eller et vindue åben(t) eller på klem, mens man i polsk bruger verbet *være* (sml. 'Drzwi są otwarte, uchylone') i disse situationer. Hvis man skulle betragte en dør eller et vindue bogstaveligt, så *hænger* de på hængsler i karmene. Man kan dog sige 'nasze drzwi stoją dla Ciebie zawsze

otworem' – 'vores dør står altid åben for dig'. Dette betegner dog ikke en fysisk dør, som er åben, men en abstrakt situation, hvor nogen har fået en invitation, hvilket stilistisk er udtryk for højtidelig og arkaisk stil. Når man til gengæld har lukket døren, så *er* den lukket i begge sprogene. Noget kan i polsk stå åbent for nogen, hvilket betyder, at det er tilgængeligt.

Rum bevæger sig ikke, og derfor *står* både stuer, lejligheder og huse tomme.

I dansk *står* noget i mit hæfte, eller det *står* sort på hvidt, mens det på polsk *er* (*skrevet*) i det. I nogle polske dialekter, som er præget af tysk, er det ikke ualmindeligt at bruge verbet *stå* i disse situationer, men sager, de kan *stå* godt i både dansk og polsk. Tårer kan *stå* nogen i øjnene, når man har fået at vide, at en position eller stilling ikke mere er tilgængelig for én.

Det polske 'stać na przeszkodzie' kan svare til det danske 'stå i vejen', men dette kan også betyde 'stå på en hindring'.

Der er selvfølgelig mange flere eksempler på brugen af verbet *stå* især i overført eller fraseologisk betydning, men af pladsgrunde nævner jeg kun de mest hyppige.

LIGGER EIFFELTÅRNET I PARIS, ELLER STÅR DET?

Som jeg nævnte i begyndelsen af artiklen, *ligger* genstande, væsner, når de er "lave", "flade", eller kort sagt, når de er bredere, end de er høje (ibidem:143). Det har dog også at gøre med den horisontale retning. En dug *ligger* på bordet og en dyne på sengen. På sengen eller gulvet kan der også *ligge* mennesker og dyr. En kat kan *ligge* på en stol, men det gælder ikke for et menneske. Det er fordi underlaget, som man kan *ligge* på, skal være arealmæssigt større end det, som skal kunne *ligge*. Det gælder også penge, der *ligger* på bordet. Slanger, alligatorer og orme *ligger* altid i dansk, selv om dyr som krokodiller kan rejse sig på ben og ikke røre underlaget med deres maver. I polsk kan man nok godt forestille sig at sige, at en krokodille har *rejst sig* og *står* i venteposition til et angreb. Der findes dog situationer, som er lidt i strid mod denne regel, for i dansk *ligger* man på knæ. Det kan man ikke i polsk, og man bruger et andet verbum, som i øvrigt også findes i dansk, nemlig *at knæle*.

E. Hansen nævner en faktor som hedder "geografi", hvor man som hovedregel bruger verbet *ligge* i dansk, uanset om genstandene er "høje", "brede" eller "flade" (ibidem:145). Jeg har tidligere nævnt Eiffeltårnet, som i dansk af denne grund *ligger* i Paris, mens det i polsk *står* på grund af sin form. Man kunne selvfølgelig lægge det på siden, men det er nok ikke nogen god ide. Til gengæld *ligger* museer, huse, byer og geografiske områder i begge sprog. Så Edvard Munch-museet *ligger* i Oslo og Amalienborg i København. Japan *ligger* i Fjernøsten, Wien ved Donau og landsbyen i en dal. Som E. Hansen (ibidem:146) skriver, må det hænge sammen med, at man her taler om geografi, hvor man forestiller sig alle ting som flade, dvs. tegnet på et kort. Han nævner et eksempel

med ”et hus”, hvor han viser forskellen mellem brugen af verberne *ligge* og *stå* i denne kontekst. Når man spørger: ”Hvor ligger Jensens sommerhus?”, så forventer man at få svar på husets geografiske placering, dvs. fx ”på Nordfyn”, eller ”nede ved søen”. Til gengæld *står* et skur i haven, for det er enten for lille for ”geografien”, dvs. kommer fra det store til det lille plan, eller også er det noget, der som regel er blevet *stillet op* og ikke *bygget*. Hvis man til gengæld spørger: ”Hvor står Jensens sommerhus”, så kan man høre følgende svar: ”Henne i hjørnet”. Her ser man bort fra geografien, men man taler om et ”præfabrikeret sommerhus, der endnu ikke har forladt fabrikken” (ibidem:146). I polsk vil brugen af verbet *stå* nok være bredere, og man kunne sige, at ”Jensens sommerhus *står* ved siden af kirken.” Et hus *står* i polsk også på en bakke eller om hjørnet. Men ellers *ligger* et hus eller en gård godt eller dårligt. Dog vil man i mange tilfælde undgå brugen af verbet *ligge* og bruge i stedet *være*. I dansk *ligger* lejligheden på 1. sal, men i polsk vil den nok *være* på 1. sal.

Der er ting, som altid *ligger*, som fx sne eller sand. Marken *ligger* brak i både dansk og polsk. Men et skib i dansk *ligger* i havn eller for anker, men i polsk *står* det. Det har nok at gøre med, at det ikke bevæger sig, og er altså ikke betinget af dets højde eller brede.

På dansk siger man normalt, at en sag *ligger* i ministeriet. Det kan man også sige på polsk, men nok med lidt den konnotation, at den har *ligget* der længe og ikke er blevet undersøgt endnu.

I dansk ligger priser fast, man i polsk kan de ikke *ligge* – de *er* faste. Ligesådan kan en begivenhed ligg forud for første verdenskrig, men det kan den ikke i polsk, for her har *t* den *fundet sted*. Til gengæld kan en fejl ligg i en dårlig lov i begge sprogene, og skylden kan ligg på nogens side.

Selv om der er temmelig mange ligheder, så er der også forskelle, hvor man i polsk eller dansk bruger verbet *ligge* og et andet i det andet sprog. I polsk *ligger* eller *sidder* man på penge, selv om man også kan ”sove på dem”, mens man i dansk *svømmer* i penge. Dette viser brugen af forskellige verber, men forholdet til det ”rumlige” er opretholdt, dvs. man kan *sidde*, *ligge* på noget, men man *svømmer* i noget som regel. I dansk kan noget *ligge* i luften, mens det i polsk *hænger*. Man kan også nævne andre anvendelser, hvor man i begge sprog bruger verbet *ligge*, selv om der en gang imellem er nogle forskelle i selve udtrykkene, fx

‘det *ligger* i hans karaktertræk’ – ‘to leży w jego charakterze’,

‘sagen *ligger* mig på sinde’ – ‘ta sprawa leży mi na sercu’,

‘skylden *ligger* på din side’ – ‘wina leży po twojej stronie’,

men

‘alt *ligger* (hviler) på hendes skuldre’ – ‘wszystko (leży) na jej barkach’ / ‘wszystko (jest) na jej głowie’.

Som eksemplerne viser, er der mange ligheder i brugen af verbet *ligge* i både dansk og polsk.

SIDDER SMERTEN I HØJRE ELLER VENSTRE SIDE?

Sidde betegner som udgangspunkt en situation, hvor et menneske eller et dyr bruger sin bagdel til at placere sin krop på et underlag. Men det er selvfølgelig ikke den eneste brug. Man kan altså *sidde* på en stol eller i en lænestol. Man kan da også *sidde* fast i sadlen. Der er jo også eksempler på måden, man *sidder* på og ikke, hvor man *sidder*. Man kan således *sidde* rank ved bordet eller ved rattet, eller overskærvs på en træstamme. Man kan *sidde* på hug eller med korslagte ben. De sidste eksempler viser ikke, hvad man sidder på, men hvordan.

Med dyrene er det lidt mere kompliceret. E. Hansen (ibidem:147) drøfter det ”zoologiske” plan, og det viser sig, at de små dyr, som fx insekter og småfugle *sidder*: en gråspurv *sidder* på græsplænen, en flue *sidder* på maden, en edderkop *sidder* på væggen, selv om man kan se deres ben, når de *går*. Grænsen *går* ifølge E. Hansen ved dyr på størrelse med en kat og en hund. De mindre dyr, fx en mus, *sidder* på gulvet, selv om de i virkeligheden *står* på alle fire. Dyr som hunde og katte og større dyr *står* ifølge E. Hansen, selv om han bemærker, at det ikke drejer sig om præcise mål i centimeter, fordi små hunde eller hvalpe, eller katte, eller killinger altid *står*, selv når de er mindre end et pindsvin. En kanin eller hare *sidder* også, selv om de bruger alle fire ben. Det er nok, fordi de ikke kan *løbe*, men i stedet *hopper*, og den position, de befinder sig i, når de ikke bevæger sig, minder mere om en siddeposition, for deres ben er bøjet og minder om en Citroën, som lige er blevet sænket i ophænget.

De større dyr som får, heste, køer, grise, hjorte m.m. kan *stå*, *sidde* eller *ligge*, afhængigt af hvilken position, de har valgt.

De større fugle som storke, traner, høner eller strudse kan både *stå* og *sidde*, men de kan også *gå*. En gråspurv kan kun *sidde* på en gren og *hoppe* på jorden, mens en høne eller en stork kan *stå* i sin rede eller også *sidde*. En høne kan *gå* i baggården og *sidde* på sin pind eller sine æg. E. Hansen nævner et eksempel med kolibrier, som i dansk kan *stå* i luften. I polsk vil den efter min mening *hænge* i luften.

Jeg mener, at dyr, som kan *gå*, også kan *sidde*. De dyr som til gengæld *hopper*, *sidder* som regel, når de ikke bevæger sig. Bortset fra det ene eksempel med en kolibri er der ikke nogen forskelle i brugen af verbet *sidde* mellem dansk og polsk.

I overført betydning bruges verbet *sidde* i mange forskellige kontekster. Man kan fx *sidde* til langt ud på natten, selv om man ikke nødvendigvis skal være i *siddende* position hele tiden. Man kunne lige så godt sige det sådan, selv om man havde *ligget* hele tiden. Ligesådan kan man *sidde* i et udvalg eller

en bestyrelse, hvilket betegner en længerevarende situation, og man *sidder* til møder en gang imellem, men jo ikke hele tiden. Hvis man *sidder* bag tremmer eller i spjældet, brummen, fængsel, inde, bag lås og slå, så betyder det heller ikke, at man hele tiden *sidder*, for man *går* jo og *ligger* også af og til. Når man *sidder* med hænderne i skødet ('z założonymi rękoma'), så *sidder* man ikke nødvendigvis. Udtrykket betyder bare, at man ikke vil gøre noget i en sag.

En smerte kan *sidde* i højre side, og dette betyder jo kun placeringen og ikke måden at *sidde* på, for smerte har ikke den evne at kunne *sidde*.

Nå man snakker om placering af forskellige genstande, så kan man sige, at de, som er fastgjort, *sidder*. Vinduer *sættes ind*, og de sidder godt eller dårligt. Man beskriver også, hvor og hvordan ting er anbragt. En stikkontakt *sidder* i væggen, ligesom en prop *sidder* fast i flasken. Man kan jo også *sidde* fast i en snedrive eller trafikprop med sin bil.

En nøgle *sidder* jo i døren eller låsen, og buksebenet *sidder fast* i cykelkæden, men her har vi at gøre med et idiomatisk udtryk, der betyder 'være fæstet til et underlag eller en baggrund'. På den måde kan et stykke sæbe *sidde fast* i bordpladen, en elefant i sumpen eller en bil i sneen. En gang imellem kan en hat også *sidde* på skrå eller skævt. Her er der ikke de store forskelle mellem dansk og polsk.

I dansk *sidder* tøjet godt eller dårligt, mens det *ligger* i polsk. I dansk kan man '*sidde* godt eller/dårligt i det', hvilket betyder at være i en økonomisk god /eller dårlig situation. Dette kan ikke siges på polsk. I dansk *er* man på nakken af én, men på polsk *sidder* man nogen på hovedet eller nakken. I dansk *sidder* man stille som en mus, hvilket minder meget om det polske, bort set fra at man i polsk tilføjer "under kosten".

Som det fremgår af eksemplerne, er der mange ligheder, men også nogle forskelle i brugen af positionsverberne *sidde*, *stå* og *ligge* i dansk og polsk. Selve opfattelsen af disse verbers betydninger er i de fleste tilfælde ens i begge sprog. På trods af, at der findes mange ligheder i brugen af den ovennævnte verber, ville mange af mine polske samtalepartnere undgå at bruge disse verber og i stedet anvende verbet *være* ligesom i eksemplet med Eiffeltårnet.

LITTERATUR

- Hansen, Erik. 2001. Stå, sidde, ligge. I: Galberg Jacobsen, Henrik og Jørgensen, Henrik (red.). *Glæden ved grammatik*. København: Hans Reitzels Forlag, 142–150. (Oprindeligt optrykt i: *Mål & Mæle*. 1974. I. årg. Nr. 2.).
- Kern, Ludwik Jerzy. 2003. *Ferdynand Wspaniały*. Kraków. Wydawnictwo Literackie.
- Brzechwa, Jan. 2003. Talerz. I: *Sto bajek*. Wrocław: Wydawnictwo Siedmioróg, 107–108.